

SÚČASNÝ STAV HISTORICKEJ KNIŽNICE FRANTIŠKÁNOV Z KREMNICE

MGR. JANA CABADAJOVÁ

janka.cabadajova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

The paper describes the current state of the Franciscan historical library in Kremnica and the most fundamental aspects of it. The author reflects not only on its history, the most important representatives of the Franciscan order and their books, but also on the revision, cleaning and electronic recording of the library collections carried out by the staff of the Department of Historical Library Documents and Collections from 2022 to 2024. The library also included journals and the collections of libraries of the grammar school and the city of Kremnica, which had to be sterilized, cleaned and electronically processed. All prints of the 15th and 16th centuries of the Franciscan historical library are still stored in the depository of the Slovak National Library. However, after many years of problems related to the inappropriate storage of other prints, the historical library collection was finally moved to the State Archive in Banská Bystrica, with an extended workplace in Kremnica.

Keywords: historical libraries, Franciscans, Kremnica, Slovak National Library, State Archive in Banská Bystrica

História knižnice františkánov z Kremnice siaha do 17. storočia a súvisí s pôsobením rádu františkánov v Kremnici. Začiatky pôsobenia rádu sa viažu k roku 1649, ale kláštor začal oficiálne existovať až v roku 1653. V 17. a 18. storočí sa stal významným strediskom protireformačného hnutia na Slovensku. Hlavným iniciátorom založenia kláštora bol ostrihomský arcibiskup Juraj Lipaj (Lippay de Zombor). Františkáni potrebovali na svoju pastoračnú činnosť mnoho kníh, a tak si ich zaobstarávali kúpou, darmi či testamentárnymi odkazmi a postupne budovali rozsiahlu knižnicu. Oficiálne knižnica fungovala od roku 1739, keď gvardián kláštora Urban Fridrich dal pre knihy vyrobiť aj špeciálne pseudobarokové skrine a umiestnil ich po oboch stranách chodby na hornom podlaží kláštora. Knižnica tam zotrvala až do jeho zrušenia. Mnohí bratia v kláštore si budovali aj vlastné knižné zbierky, ktoré potom zanechali kláštornej knižnici.

Podľa dodnes zachovaných exlibrisov a podpisov môžeme skonštatovať, že najväčšiu zbierku zanechal Konrád Švestka. V rámci knižnice františkánov sa jeho osobná knižná zbierka dá relatívne ľahko zrekonštruovať na základe exlibrisu Conrad Schwesztka alebo podpisu, ktorým si každú svoju knihu pedantne označil. V knižnici sa nachádza 169 zväzkov s jeho podpisom alebo exlibrisom. Ide o diela z 13 vedných odborov, najmä z teológie, histórie, filozofie, logiky, etiky, architektúry, ale predovšetkým z oblasti výtvarného umenia. Umeniu sa venoval celý život, keďže bol známym maliarom, rezbárom aj reštaurátorom. V mnohých jeho tlačiaroch sa nachádzajú drobné grafiky, napríklad od medirytca Jozefa Jägera, ktorý pôsobil v 40. rokoch 18. storočia v Trnave. Švestka pochádzal z Kroměříža a od roku 1857 bol členom františkánskeho rádu. Okrem kláštora v Kremnici pôsobil aj v iných kláštoroch na Slovensku (v Skalici, Hlohovci, Nižnej Šebastovej a v Novom meste nad Váhom), čo môžeme tiež vyčítať aj z jeho poznámok, ale pri analýze ďalších františkánskych knižníc sme knihy s jeho podpisom alebo exlibrisom zatiaľ nenašli.

Od roku 1768 do roku 1852 pôsobil pri kláštore gymnázium, a tak bratia budovali aj knižnicu gymnázia, ktorú tvorili najmä učebnice, výročné správy aj z iných gymnázií na Slovensku i v Česku, časopisy a knihy potrebné pre chod školy a pre študentov. Nájde tu množstvo tlačí z prírodných vied – matematiky, fyziky, biológie, chémie. Početné tituly z oblasti geografie a histórie, ako aj diela gréckych a rímskych autorov, učebnice literatúry, cudzích jazykov, najmä latinčiny, ale aj náboženstva.

Knižnicu františkáni priebežne doplňali až do roku 1949, keď bol kláštor zrušený. Po zrušení kláštora archivár Teodor Lamoš verejne vyhlásil, že knižnica je pod správou archívu, a tak v ťažkých časoch konfiškácie a zvozov cirkevných knižníc zabezpečil, že ako jediná františkánska knižnica zostala na svojom mieste v Kremnici. Na základe Lamošovho katalógu z roku 1952 vieme, že v tom čase mala 10 457 titulov. Neskôr sa dostala pod spoločnú správu Matice slovenskej a Kremnického múzea, aby mohla aj naďalej zostať doma v Kremnici. Bola prevezená do Belovho domu v Kremnici spolu s časopismi, knižnicou gymnázia a historickou knižnicou mesta Kremnica.

Kremnické múzeum však od 1. januára 1992 zmenilo zriaďovateľa a dostalo sa pod správu Ministerstva kultúry Slovenskej republiky pod Ministerstvo financií SR a od 1. apríla 1994 sa ako Múzeum mincí a me-

Historická knižnica františkánov v Belovom dome v Kremnici

dailí stalo súčasťou Národnej banky Slovenska. Knižnica, ktorá bola súčasne v správe viacerých inštitúcií, začala postupne chátrať. Z toho dôvodu boli z fondu vybraté najvzácnejšie tlače, ktoré boli prevezené do Matice slovenskej v Martine (Slovenskej národnej knižnice, ďalej SNK), aby nepodľahli nevyhovujúcim podmienkam. Tieto najvzácnejšie inkunábuly a tlače 16. storočia boli vysterilizované, očistené, elektronicky spracované a v roku 2013 zapísané v ústrednej evidencii historických knižničných dokumentov a fondov (HKD a HKF) ako národné kultúrne pamiatky. V súčasnosti sú uložené v klimatizovanom depozite SNK a ako zdigitalizované dokumenty sú dostupné všetkým bádateľom v digitálnej knižnici. Medzi najvzácnejšie z nich patrí napríklad štrasburské vydanie nemeckej Biblie z roku 1485 (*Biblia Germanica* 1485). Biblia je zdobená viacerými ručne kolorovanými ilustráciami a zviazaná v pergamenovom zlomku, ktorý pochádza zo vzácneho stredovekého rukopisného antifonára. Tento antifonár sa používal pravdepodobne v niektorom z kláštorov na území západného Slovenska, resp. v prostredí Uhorska, lebo fragmenty s rovnakou výzdobou a rukopisom sa nachádzajú aj v Modranskom archíve. Zlomok na inkunábule je dvojlist a zachovali sa na ňom spevy pre sviatok Narodenia Pána – Vianoce (25. 12.). Vľavo je honosnou iniciálou „H“, zdobenou rastlinnými motívmi, v ktorých sa ukrývajú aj dve malé tváre, uvedený spev *Hodie nobis celorum rex* (*Dnes sa pre nás narodil Kráľ nebies*). K ďalším vzácnym dielam patria vydania Biblie v 15. storočí, prvé tlačené vydania diel Senecu, J. Duns Scotusa, Petra Lombarda, Plebarta z Temesváru či Antonia Rampegola, ktorého dielo *Compendium morale*, vydané v Augsburgu 1473, je najstarším dielom z knižnice Kremnických františkánov. V Slovenskej národnej knižnici je dodnes uložených 24 titulov prvotlačí z tejto vzácnnej knižnice. V tlačiach 16. storočia nájdeme vzácne diela reformácie od otcov reformačného hnutia Luthera, Melanchtona, Kalvína, Zwingliho a takmer tristo ďalších zaujímavých titulov 16. storočia.

Pokiaľ ide o významné diela z ďalších storočí (17. – 20.), nachádzajúce sa v Kremnici, nájdeme tu naozaj širokú škálu nielen teologickej a filozofickej literatúry, ale aj množstvo diel antických autorov a historikov. Zaujímavá a vzácna je najmä zbierka slovacík, napríklad početné diela Bernoláka, Fándlyho, Bajzu, Hollého, Palkoviča, Radlinského a iné. Z hľadiska slovacity je v knižnici množstvo zachovaných levočských a trnavských tlačí, ale aj tlače z ďalších slovenských oficín.

Prvotlače historickej knižnice františkánov uložené v SNK

Biblia Germanica, 1485

V rokoch 1999 – 2001 sa pracovníci Slovenskej národnej knižnice snažili pomôcť aj zvyšnej časti knižnice, a tak zabezpečili jej sterilizáciu v etylénoxidovej komore a následne sa dohodli, že múzeum a mesto zabezpečia jej elektronické spracovanie. Pracovníci oddelenia správy HKD a HKF zabezpečili potrebnú výpočtovú techniku a metodické pokyny a rady pre spracovateľov. Knižnica mala byť prevedená do správy mesta Kremnica, čo sa nakoniec po zmene vedenia mesta neuskutočnilo. Čas plynul a priestory Belovho domu boli pre fond čoraz viac nevyhovujúce. V roku 2021 sa vedenie SNK dohodlo so zástupcami mesta Kremnica, že sa knižnica prevezie do Martina. Následne na túto informáciu prišla iniciatíva od občanov mesta a vedúcej Kremnického archívu, aby knižnica naďalej zostala uložená na území Kremnice a Kremnický archív ponúkol vhodné priestory na jej uloženie. Po spoločnom stretnutí zástupcov SNK, mesta Kremnica a archívu v roku 2022 sa vedenie SNK rozhodlo rešpektovať úmysel ponechať knižnicu v Kremnici. V roku 2023 bola podpísaná zmluva medzi Slovenskou národnou knižnicou a Štátnym archívom v Banskej Bystrici o presune fondov z Belovho domu na pracovisko Archívu v Kremnici, ktorý im zabezpečí vyhovujúci priestor a starostlivosť. Pracovníci oddelenia správy HKD a HKF zo Slovenskej národnej knižnice uskutočnili revíziu fondu, elektronicky spracovali nielen fond knižnice františkánov z Kremnice (10 441 titulov), ale aj fondy gymnázia (1 478 titulov) a historickú knižnicu mesta Kremnica (1 244 titulov), ktoré však bolo nevyhnutné najskôr vysterilizovať v sterilizačnej komore a očistiť a až následne spracovať. Všetky zmienené knižničné fondy boli prevezené a odovzdané do archívu v auguste a septembri 2023. V máji 2024 bolo do archívu ešte odovzdaných 12 057 elektronicky spracovaných časopisov a 812 titulov drobných tlačí, ktoré sa našli pri časopisoch.

Podľa záznamov z predchádzajúcej revízie na konci 20. storočia knižnica obsahovala 8 249 titulov, kým podľa katalógu Teodora Lamoša z roku 1952 mala 10 457 titulov. V súčasnosti sa na základe výsledkov z poslednej revízie, okrem knižnice gymnázia a mesta Kremnica, nachádza vo fonde spolu 10 441 titulov z knižnice františkánov, 812 drobných tlačí a 12 057 časopisov. To znamená, že v minulosti sa z knižnice františkánov nezaevidovali všetky tlače, ako napríklad drobné tlače a časopisy. Súčasťou fondu v Belovom dome v Kremnici bola aj

Súčasnú uloženie časopisov v archíve v Kremnici

farská knižnica z Kremnice, ale tá bola v minulosti prevezená do Hlohovca.

12. júna 2024 bola v Kremnickom archíve knižnica františkánov z Kremnice slávnostne sprístupnená verejnosti aj za účasti riaditeľky odboru správy a spracovania HKD a HKF a vedúcej oddelenia správy HKD a HKF v SNK. Slovenská národná knižnica týmto slávnostne prenechala do výpožičky historickej knižnice františkánov z Kremnice spolu s časopismi, knižnicou gymnázia a historickou knižnicou mesta Kremnica Štátnemu archívu Banská Bystrica, pracovisko Archív v Kremnici. V archíve sa knihy opäť spojili so vzácnymi kódexmi, hudobninami a archívnym materiálom z kláštora františkánov v Kremnici, ktoré sú tam uložené už od polovice 20. storočia a v minulosti tvorili jeden celok. Virtuálne budú súčasťou knižnice aj tlače 15. a 16. storočia, ktoré sú zapísané v ústrednej evidencii HKD a HKF a sú uložené v Slovenskej národnej knižnici. Vďaka digitálnej knižnici SNK (dikda.snk.sk) môžu pracovníci archívu sprístupňovať pre bádateľov aj tieto vzácne tlače.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Biblia germanica. 1485. Strassbourg: Ioannes Grüninger.

KAMHALOVÁ, Vlasta. 2001. Historická knižnica františkánskeho konventu v Kremnici. In: *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku: I. zv.* Martin: Slovenská národná knižnica, s. 112 – 116.

KOTVAN, Imrich. 1959. *Inkunábuly knižníc mesta Kremnice*. Martin: Matica slovenská.

LAMOŠ, Teodor. 1952. Zpráva o výskume starej františkánskej knižnice a archívu v Kremnici. *Archivní časopis*. roč. 2, č. 3, s. 85 – 88.

SABOV, Peter. 2009. Knižnica Konráda Švestku (Schwesztku). In: *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku: III. zv.* Martin: Slovenská národná knižnica, s. 9 – 12.

VEDELI STE, ŽE...?...

Súčasťou Slovenskej národnej knižnice je aj Aponiovská knižnica (z lat. *Bibliotheca Apponiana*), ktorá sa nachádza v bývalom zámku Aponiovcov v Oponiciach. Knižnica založená v roku 1774, vo Viedni grófom Antonom Jurajom Aponim, obsahuje najmä tlače z 18. a 19. storočia.

Všetky dôležité informácie o Aponiovskej knižnici vrátane informácií o otváracích hodinách a exkurziách nájdete [na tejto adrese](#).

Vo fonde Slovenskej národnej knižnice nájdete publikáciu [Aponiovská knižnica v Oponiciach](#), ktorej autormi sú Jana Cabadajová a Peter Králik.

